

QARABAĞIN MİKROMİSET MÜXTƏLİFLİYİ HERBARİÜLƏRDƏ

Lamiyə Abasova, Dilzara Ağayeva

AMEA-nin Botanika Instituti

Qarabağın mikobiotası ötən əsrin 80-ci illərinədək müxtəlif mikoloq tədqiqatçılar tərəfindən öyrənilmiş, herbari materialları toplanılmış, təyin edilmiş və bəzi patogen mikromiset növləri ətraflı tədqiq olunmuşdur (Гусейнова 1961a, b, Ульянищев 1960, 1962, 1967). Bu işin məqsədi AMEA Botanika İnstitutunun mikoloji herbarisində inventarlaşdırılmış herbari nümunələrinin təftiş əsasında Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli, Şuşa, Tərtər, Xankəndi, Xocavənd və Xocalı rayonlarının göbələk müxtəlifliyini araşdırmaq, son taksonomik və nomenklatur yenilikləri nəzərə almaqla onların növ tərkibini, sahib bitki sırasını və tədqiqat ərazisində yayılmasını müəyyən etmək olmuşdur. Tədqiqat işinə 900-dən çox nümunə cəlb edilmişdir. Keçmiş Ağdərə rayonunun bir qismi hal-hazırda Tərtər rayonunun tərkibinə aid edildiyi üçün, buradan toplanmış nümunələr də baxılmışdır. Nəticədə müəyyən edilmişdir ki, tədqiqat ərazisində göbələyə bənzər organizmlər Oomycota (2 fəsilə), əsl göbələklərə aid Ascomycota (37 fəsilə) və Basidiomycota (9 fəsilə) şöbələri ümumilikdə 48 fəsilə, 96 cinsə aid 304 göbələk taksonu ilə təmsil olunmuşdur. Növ sayına görə patogen göbələkləri ehtiva edən Oomycota şöbəsindən Peronosporaceae (45), Ascomycota şöbəsindən Erysiphaceae (34 takson), Mycosphaerellaceae (12) və Basidiomycota şöbəsindən Pucciniaceae (64) fəsilələri üstünlük təşkil edir. Qalan digər fəsilələrin hər biri 10-dan az növ sayı ilə təmsil olunur. Araşdırılan göbələklər 48 fəsilə, 168 cinsə aid 265 növ örtülütoxumlu bitki ilə assosiasiyadadır. Göbələklərin sahib bitki sırası zəngindir və onların böyük əksəriyyəti Apiaceae (15), Asteraceae (26), Fabaceae (25), Poaceae (37) və Rosaceae (29) fəsilələrinə mənsubdur. Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, bir sırə fəsilələrə aid bitkilər daha çox sayda patogen göbələklərlər yolu xur. Bunlardan Rosaceae fəsiləsinə aid bitkilər üzərində 35 növ, Poaceae üzərində 21, Fagaceae fəsiləsinə aid palid (*Quercus* L.) və fistiq (*Fagus* L.) növləri üzərində 20, Betulaceae fəsiləsindən yalnız *Carpinus betulus* L. üzərində 17 göbələk növü qeydə alınmışdır. Bəzi göbələk fəsilələrinə aid patogenlər nisbətən dar sahib aralığına malik olub, bir fəsilə və ya cinsə aid bitkiləri əhatə edir. Bunlardan, Clavicipitaceae (2 növ) və Tilletiaceae (3 növ) fəsilələrinə aid göbələklər ancaq Poaceae fəsiləsinin patogenləridir. Lakin bir sırə fəsilələrə aid göbələklər geniş sahib bitki aralığına malikdir. Bunlardan, Didymellaceae fəsiləsinə aid göbələklər 8 bitki fəsiləsinə aid 9 növ, Erysiphaceae fəsiləsindən olan göbələklər 21 fəsiləyə aid 61 növ, Mycosphaerellaceae fəsiləsindən olan göbələklər 12 fəsiləyə aid 14 növ, Peronosporaceae fəsiləsindən olan göbələklər 21 fəsiləyə aid 58 növ və Pucciniaceae fəsiləsindən olan göbələklər 24 fəsiləyə aid 99 növ bitkinin patogenidir. Tədqiqat ərazisinə daxil olan Ağdam rayonunda 11 fəsiləyə aid 22, keçmiş Ağdərədə 10 fəsiləyə aid 37, Cəbrayılda 4 fəsiləyə aid 9, Füzulidə 2 fəsiləyə aid 5, Şuşada 32 fəsiləyə aid 75, Tərtərdə 13 fəsiləyə aid 43, Xankəndidə 18 fəsiləyə aid 66, Xocalıda 8 fəsiləyə aid 24 və Xocavənddə 23 fəsiləyə aid 64 mikromiset növü qeydə alınmışdır. Bunlardan Albuginaceae fəsiləsindən *Albugo candida* (Pers. ex J.F. Gmel.) Roussel, Erysiphaceae fəsiləsindən *Blumeria graminis* (DC.) Speer, *Erysiphe alpithoides* (Griff. & Maubl.) U.Braun & S.Takam., *E. cruciferarum* Opiz ex L.Junell, *E. heraclei* DC., Gnomoniaceae fəsiləsindən *Ophiognomonia leptostyla* (Fr.) Sogonov, Magnaporthaceae fəsiləsindən *Stigmina carpophila* (Lév.) M.B. Ellis, Melampsoraceae fəsiləsindən *Melampsora euphorbiae* (Ficinus & C. Schub.) Castagne, Mycosphaerellaceae fəsiləsindən *Neophloeospora maculans* (Berenger) Videira & Crous, Peronosporaceae fəsiləsindən *Peronospora farinosa* (Fr.) Fr., *P. lamii* A. Braun, *Plasmopara viticola* (Berk. & M.A. Curtis) Berl. & De Toni, Pucciniaceae fəsiləsindən *Puccinia carthami* Corda, *P. cynodontis* Lacroix ex Desm., *P. graminis* Pers., *P. malvacearum* Bertero ex Mont., *P. menthae* Pers. və Rhystimateaceae fəsiləsindən *Coccomyces dentatus* (J.C. Schmidt & Kunze) Sacc. göbələkləri tez-tez rast gəlinənlər sırasındandır. Herbari nümunələri ilə yanaşı, o illərə aid çap edilmiş adəbiyyatların araşdırılması da ərazinin zəngin mikoloji müxtəlifliyə malik olmasından xəbər verir. 1990-ci illərdən sonra göbələk müxtəlifliyinin də abiotik və antropogen amillərin təsirinə maruz qalması ehtimal edilir və buna görə də araşdırılması vacib olan məsələlərdəndir.